

Южного фронта ценой огромных потерь смогли задержать немецкое наступление на полтора месяца. Огромный металлургический комплекс получил возможность эвакуировать ценнейшее оборудование, сырье и материалы.

Литература и источники.

1. Воспоминания участников обороны г. Запорожья // Архив ЗКМ.
2. Морозюк В. Из далекого 41-го. // Газета «Комсомолец Запоріжжя». – 3 вересня 1988 р.
3. Киричек В. В боях за Хортицу. // Газета «Красная Звезда». – 17 августа 1986 г.
4. Коцур Я., Решетиллов Г. Это был подвиг. // Газета «Днепропетровский металлург». – 21 августа 1981 г.
5. Колесниченко И. О причинах, порождающих панику в войсках, и мерах ее предотвращения. // ВИЖ. – 1963. – № 1.
6. Обращение Военного Совета и политотдела 12-й армии к бойцам и офицерам, // ЗКМ. – б/н.
7. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941 – 1945 рр. – К., 1967. – т. 1. – 558 с.
8. Книга памяти України. Запорізька область: місто Запоріжжя. – Дніпропетровськ: Січ, 1994 – кн.1. – 488 с.
9. Очерки истории Запорожской областной партийной организации. – Днепропетровск: Промінь, 1981. – 326 с.
10. История городов и сел Украинской ССР. Запорожская область. – К., 1981. – 726 с.

Шаповалов Г.І.

УКРАЇНСЬКА СИМВОЛІКА НА ПЕЧАТЯХ ЗАПОРІЖЖЯ У 1942 – 1943 РР.

Визнання 19 лютого 1992 р. тризуба державним гербом та конституційне затвердження 28 червня 1996 р. Верховною Радою України цього «Знаку Княжої Держави Володимира Великого» у якості головного елемента Великого державного гербу України [1] поставили питання вивчення історії цього українського національного символу у ряд найактуальніших проблем історії державотворення України.

Одним із важливих напрямків цього вивчення є дослідження процесів відродження та розвитку української національної символіки в різні періоди історії України. Останнім часом все більшу увагу дослідників привертає українська символіка періоду німецько-фашистської окупації під час Другої світової війни [2]. Зокрема варта підтримки розпочата львівським дослідником О. Дзюбаном серія публікацій про печатки окупаційного періоду як пам'ятки українського державотворення.

Відомо, що після проголошення у Львові 30 червня 1941 р. з ініціативи бандерівської ОУН Акту відновлення Української Держави та створення Українського Державного Правління починається створення української міліції та місцевих адміністративних органів управління. На думку Я. Дашкевича в цей час «на всіх звільнених українських землях, фактично на значній частині України встановлюється двовладдя, зокрема у прифронтівій військовій зоні, в якій вермахт досить прихильно ставився до встановлення української цивільної адміністрації, не перешкоджаючи запровадженню української символіки» [3, с. 1]. Поважний вчений вважає, що «Українська символіка 1941 р. заслугоує подальшого дослідження, позаяк вивчення потребують всі явища, пов'язані з переломними моментами в історії України. Значення такого аналізу виходить за межі

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

геральдики і прапорництва... Спалах національних почуттів, придушуваних окупантами, віддзеркалився в масовому поширенні національних атрибутів. Помітний великий вклад націоналістичного руху в розповсюдження символіки (зокрема, на сході України) та намагання перетворити національні емблеми в державні» [3, с. 4].

На території Запорізької області, як пише Ю. Щур, перші члени ОУН з'явилися у вересні 1941 р. Це була частина Південної Похідної групи у кількості 15-ти чоловік, яка мала завдання організувати обласний і районні адміністративні органи, а також народну міліцію [4, с. 134]. Відомо, що територія Запорізької області була поділена окупантами на 9 округів (крайзгебітів). Запорізький, Оріхівський, Кам'янський, Гельштадтський (Великотокмацький), Пологівський і Бердянський округи увійшли до складу Дніпропетровського генерального округу (генералбецирку), а Мелітопольський, Нижньосірогозький і Генічеський округи — до складу генерального округу Таврія з центром у м. Мелітополі. Кожний округ у свою чергу ділився на 3 — 4 райони. Управління цими територіями здійснював німецький окупаційний апарат. Крім нього були створені органи української допоміжної адміністрації: міські, районні та сільські управи [5]. Створення цих органів місцевої української адміністрації спонукало до юридичного оформлення їх діяльності. Його, зокрема, забезпечували відповідні печатки. У Державному архіві Запорізької області зберігається значний комплекс документів окупаційного періоду довідкового та господарчо-статистичного характеру створених вищезгаданими органами місцевої влади і завірених їх печатками*. Дана публікація має на меті включення у науковий обіг відбитків окремих із виявлених печаток.

На рис. 1 зображена печатка, якою завірено «Посвідчення» видане Ново-Миколаївським райфінвідділом 29 червня 1942 р. діаметром 45 мм. В центрі печатки вміщено тризуб, а навкруги нього напис українською мовою: «НОВО-НІКОЛАЇВСЬКА РАЙОННА УПРАВА*». Зовні цього напису вміщено його переклад німецькою мовою: «Rayon-Verwaltung Novo-Nikolajewka*» [6, спр. 1, арк. 20].

Доручення до оплати Гайчурської сільської управи того ж району від 30 липня 1942 р. завірене тризубою печаткою діаметром 43 мм, що зображена на рис. 2. По малому колу навкруги тризуба розміщено напис: «ГАЙЧУРСЬКА СІЛЬСЬКА УПРАВА*». Навкруги цього напису по краю печатки вміщено текст німецькою мовою: «Gemeindeverwaltung. Gaischur*» [6, спр. 1, арк. 35].

«Статистичне повідомлення про число людності, що вибуло та прибуло в межі Миронівської гран-управи за 1942 рік» скріплено печаткою діаметром 40 мм із тризубом

*Автор висловлює щире подяку директору Державного архіву Запорізької області Олександрі Сергійовичу Тедееву за допомогу у пошуку матеріалів, що публікуються.

Рис. 4

Рис. 5

Рис. 6

у центрі (рис. 3). Навкруги тризуба вміщено напис «Миронівська Сільська Управа Н-Златопіл. р-ну*». Зовні цей напис оперезує німецький текст: «Gemeindevewaltung. Mironovka Rayon Nowo-Slatopol*» [7, спр. 1, арк. 148].

Печатка, якою завірено «Список вибувших по Миронівській с/управі на 5-6-1943 року» виданий цією сільською управою Ново-Златопільського району має діаметр 40 мм (рис. 4). В її центрі також вміщено тризуб, навкруги якого зроблено напис українською мовою: «Миронівська Сільська Управа Н-Златопіл. р-ну*». Зовні цього напису вміщено легенду німецькою мовою: «Gemeindevew. Mironovka Rayon Nowo-Slatopol*» [7, спр. 3, арк. 10].

Ідентичною є печатка, якою завірено підписи старости та писаря на сводці про «поворот евакуированих на родину по Святодуховській с/управі» Ново-Златопільського району станом на 1 червня 1943 р. діаметром 40 мм (рис. 5). В центрі печать має тризуб, навкруги якого зроблено напис українською мовою: «Святодухівська Сільська Управа Н-Златопіл. р-ну*». Зовні цього напису вміщено легенду німецькою мовою: «Gemeindevew. Swjatoduchwka Rayon Nowo-Slatopol*» [7, спр. 1, арк. 24].

Довідка про роботу у громадському господарстві імені Франко Орлянської сільської управи Запорізької області від серпня 1943 р. затверджена печаттю з маленьким зображенням тризуба у центрі (рис. 6). Навкруги знаку тризуба вміщено напис «ОРЛЯНСЬКА СІЛЬСЬКА УПРАВА*». Легенда німецькою мовою виконана трохи більшими літерами «GEMEINDEVERWALTUNG. ORLIANKA*» вміщена по краю печаті. Діаметр цієї печаті складає 39 мм [8, спр. 62, арк. 22].

Печаткою із тризубом у центрі завірено і лист від Гуляйпільського міського голови до Пологівського Промкомбінату датований 12 серпня 1943 р. Вона має діаметр 43 мм і напис по колу: «ГУЛЯЙПІЛЬСЬКА МІСЬКА УПРАВА*». «Burgermeistere Gulaipole*» [9, спр. 9, арк. 112].

Описані печатки є важливими сфрагістичними пам'ятками не лише історії Запорізького краю і його територій, а й унікальним джерелом для вивчення історії герба держави України. Саме тому на часі є завдання виявлення, збереження та включення у науковий обіг подібних пам'яток, а особливо самих печаток у архівах, музеях та приватних колекціях.

Література

1. Кучерук О. Державний герб України (фрагменти стенограми засідання Верховної Ради України) // Пам'ять століть. — 2001. — №2 (28). — Березень — квітень. — С. 90 — 103; Конституція України. — К.: Вид-во А.С.К., 2003. — С. 8.

2. Верба І. Діяльність комісії з української емблематики в окупованому Києві (літо 1942 р.) // Третя наукова геральдична конференція (Львів, 4 – 5 листопада 1993 року. Збірник тез повідомлень та доповідей). – Львів, 1993. – С. 20 – 22; Дзюбан О. Печатки політичних, громадських та інших установ і організацій міста Львова початкового періоду німецької окупації // Знак. – 1998 (Березень). – Число 15. – С. 4 – 5; Дзюбан О. Львівські печатки 1941 року як пам'ятки українського державотворення // Пам'ятки України: історія та культура. – 2001. – №1 – 2. – С. 155 – 160; Дзюбан О. Спроба зміни Українського герба в 1941 – 42 рр. // Знак. – 2001 (Грудень). – Число 28. – С. 8; Дашкевич Я. Українська символка 1941 року // Знак. – 2002 (Червень). – Число 26. – С. 2 – 4.

3. Дашкевич Я. Українська символка 1941 року // Знак. – 2002 (Червень). – Число 26. – С. 2 – 4.

4. Щур Ю.І. Організаційна структура націоналістичного підпілля (ОУН) на території Запорізької області під час німецької окупації // Музейний вісник. – 2005. – № 5. – С. 133 – 139.

5. Рекотов П.В. Органи управління на окупованій території України (1941 – 1944 рр.) // УІЖ. – 1997. – № 3. – С. 90 – 101.

6. ДАЗО, ф. Р-1483, оп. 1.

7. ДАЗО, ф. Р-1613, оп. 1.

8. ДАЗО, ф. П-102, оп. 30 а.

9. ДАЗО, ф. Р-1453, оп. 1.

Щур Ю.І.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІЙНА НА ТЕРИТОРІЇ МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО РАЙОНУ: СТВОРЕННЯ Й ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ

Пропонованою публікацією продовжуємо тему, підняту у попередньому випуску «Музейного вісника». Наразі спробуємо висвітлити створення й основні напрямки діяльності підпілля ОУН-революційної (популярна назва – «бандерівці», від прізвища Голови Проводу ОУН-р С. Бандери) на території сучасного Мелітопольського району під час німецької окупації 1941 – 1943 років.

Історіографічний огляд піднятої проблеми було зроблено у статті, присвяченій націоналістичному підпіллю у Запорізькій області в цілому, тому тут на цьому не зупиняємося. Відмітимо лише, що протягом 2005 року вийшли друком збірки документів, де зустрічаємо дані про ОУН на Мелітопольщині. Це, зокрема, «Запорізький архів. Народна війна. 1941 – 1944. Антифашистський рух Опору на території Запорізької області» [1, с. 336 – 339] та «Український здвиг: Наддніпрянщина. 1941 – 1955» В. Сергійчука [2].

На початку листопада 1941 року у Запоріжжі було утворено Обласний Провід ОУН-р на чолі з В. Пастушенком – «Д. Ясенком». Одночасно було вирішено створити Окружний Провід в Мелітополі. Згідно із Організаційними вимогами, до Округи повинні були увійти щонайменше три районні організації, до районної – дві підрайонні, які, в свою чергу, повинні були охопити шість сіл (2 – 3 сільські ланки) [3, спр. 107, арк. 158].

Те, що Мелітопольщина займала особливе місце в планах ОУН не викликає подиву. Після приходу німецької цивільної влади Мелітополь перетворився в адміністративний центр Генерального Комісаріату Криму і Таврії, будучи в цьому плані важливим стратегічним пунктом [4, с. 155 – 156]. Тому не дивно, що учасники Похідних груп ОУН одразу ж намагалися закріпитися в окрузі. Так, відомо, що одразу ж після окупації німецькими